

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНЬСЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

Human Rights
Institute

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУ

«МОНІТОРИНГ СУДОВИХ
ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ
ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ»

Грудень 2023 року

РОЗРОБНИК:

Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України»

Дана публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках проекту «Права людини в дії», який виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини.

Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди USAID або Уряду США. Відповідальність за вміст публікації несуть виключно автори та УГСПЛ.

Американський народ, через USAID, надає економічну та гуманітарну допомогу по всьому світу понад 55 років. В Україні допомога USAID надається у таких сферах як: економічний розвиток, демократія та управління, охорона здоров'я і соціальний сектор. Починаючи з 1992 р., Агентство США з міжнародного розвитку надало Україні технічну та гуманітарну допомогу на суму 1,8 мільярда доларів.

Детальнішу інформацію про програми USAID в Україні можна отримати на офіційному вебсайті USAID <http://ukraine.usaid.gov> та сторінці у Facebook <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>

Зміст

1. Передмова	4
2. Короткі висновки та рекомендації звіту	6
3. Методологія проведення моніторингу та аналізу судових рішень	9
4. Моніторинг судових засідань	11
4.1. Загальна інформація щодо моніторингу	11
4.2. Інформація щодо кожного окремого регіону моніторингу	21
5. Аналіз судових рішень	28
Додатки	38

1. ПЕРЕДМОВА

Вказаний звіт (далі – Звіт) підготовлений Асоціацією правників України (далі — АПУ) в рамках впровадження проєкту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини».

Проєкт «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини» реалізується АПУ в рамках грантової угоди з проєктом USAID «Права людини в дії», який впроваджується Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ).

Актуальність проєкту обумовлена тим, що з початком повномасштабної війни в Україні національна кримінальна система юстиції зіткнулась з необхідністю швидко та якісно розглядати велику кількість кримінальних справ щодо вчинення воєнних злочинів. Відповідно, судді, адвокати та прокурори мають справу з новими категоріями злочинів, як-от воєнні злочини, колабораціонізм тощо.

Ці нові категорії справ переповнили національну систему правосуддя. Згідно зі статистикою Офісу Генерального прокурора, станом на 4 грудня 2023 року правоохоронними органами зареєстровано більше ніж 114 000 справ про воєнні злочини та злочин агресії. Більшість злочинів, які підпадають під цю категорію, порушено за трьома статтями Кримінального кодексу України: порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437), пропаганда війни (ст. 436) та інші.

В умовах, коли всі області України є предметом агресії Російської Федерації, необхідним є аналіз практики та підтримка учасників судового провадження на всій території країни у розгляді справ щодо воєнних злочинів.

Водночас право на справедливий суд повинно забезпечуватись і під час воєнного стану, як того вимагає стаття 10 Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ), стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та стаття 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Намір продемонструвати високий стандарт національного правосуддя у справах про міжнародні злочини неодноразово було підтверджено представниками всіх гілок влади.

Таким чином, метою проєкту, про який йде мова, було здійснення пілотного моніторингу судових проваджень та судових рішень у справах щодо воєнних злочинів з метою:

- Проаналізувати судову практику в Україні, яка стосується розгляду воєнних злочинів. У фокусі моніторингу також знаходилась роль органів прокуратури та якість здійснення захисту підсудних.
- Сформулювати уявлення про те, наскільки така судова практика відповідає міжнародним стандартам, зокрема праву на справедливий суд.
- У випадку виявлення будь-яких недоліків, звернути на них увагу суддівської спільноти й запропонувати можливі способи їх вирішення.

На прохання АПУ, Міжнародна асоціація юристів (International Bar Association, IBA) та Інститут з прав людини IBA (IBA's Human Rights Institute, IBAHRI) сформував групу міжнародних експертів з міжнародного права і прав людини, які, спільно з АПУ, підготували Методологію та Запитальник для моніторингу. В основу вказаної Методології було покладено Керівні принципи Інституту з прав людини IBA щодо спостереження за судовими процесами (IBAHRI Guidelines on Trial Observation),

пристосовані до воєнних злочинів в Україні. Проект також взяв до уваги Індикатори права на справедливий суд, підготовлені Ассер Інститутом (Asser Institute).

Методологію було побудовано на правах та свободах, гарантованих ЗДПЛ, МПГПП, а також ЄКПЛ та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

На національному рівні активну участь у впровадженні моніторингу взяли Верховний Суд, Офіс Генерального прокурора, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів України, Державна судова адміністрація, а також суди та офіси прокурорів по всій території України.

Вказаний моніторинг судових засідань відбувався з липня по жовтень 2023 року (включно) в судах м. Києва та Київської області, Харківської, Чернігівської, Запорізької, Херсонської, Одеської, Сумської та Дніпропетровської областях.

Методологія моніторингу та відповідний запитальник було сфокусовано на наступних елементах права на справедливий суд, зокрема:

- право на публічний розгляд справи;
- право на безсторонній та незалежний суд;
- право на участь в судовому засіданні;
- рівність сторін;
- презумпція невинуватості;
- розумність строків;
- право на публічне та вмотивоване рішення суду.

Також в рамках проекту було проаналізовано вироки, ухвалені у справах про воєнні злочини у період з лютого 2022 року до жовтня 2023 року.

Для проведення вказаного моніторингу АПУ зібрала команду національних експертів, яка включає двох головних національних експертів у сфері міжнародного права та прав людини та семи моніторів, які є юристами й мають досвід роботи у сфері кримінального права. Монітори безпосередньо відвідували судові засідання та аналізували ухвалені судові рішення відповідно до попередньо затверджених запитальників.

Таким чином, вказаний звіт за результатами моніторингу судових засідань та аналізу вже постановлених судових рішень презентує висновки щодо відповідності судових проваджень міжнародним стандартам та вказує на можливі виклики та зони росту при розгляді вказаної категорії справ.

2. КОРОТКІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗВІТУ

Моніторинг судових засідань відбувався з липня по жовтень 2023 року (включно) в судах м. Києва та Київської області, Харківської, Чернігівської, Запорізької, Херсонської, Одеської, Сумської та Дніпропетровської областях. **За вказаний період монітори відвідали 237 судових засідання в 114 унікальних справах і з різних причин (обстріли, пізні отримання інформації про судові засідання, неможливість швидко дістатись до суду, тощо) не відвідали 62 судових засідань. Всього у полі зору проєкту перебувало 299 засідань.** Найбільша кількість судових проваджень у справах про воєнні злочини мала місце в судах міста Києва та Київської області.

Моніторинг також включав аналіз 44 судових рішень, в основному ухвалених у період з 22.02.2022 до жовтня 2023р. Для порівняння судової практики також було враховано 7 судових рішень, ухвалених до повномасштабної війни за ст.438 КК України.

За результатами здійснення моніторингу можна зробити **наступні висновки:**

1. *В Україні немає єдиної бази даних поточних чи майбутніх проваджень у справах про воєнні злочини.* Всю інформацію щодо судових засідань проєкт отримував від судів, органів прокуратури, а також з дошок судових засідань і веб-сайтів конкретних судів. Таким чином, проєкт може не мати загальної інформації щодо кількості судових засідань, проведених судами України.
2. *Національні органи влади, в тому числі суди, є відкритими для моніторингу* і загалом не заперечують проти відвідування судових засідань громадськістю і засобами масової інформації. Протягом всього періоду впровадження проєкту команда АПУ активно співпрацювала з Верховним Судом, Офісом Генерального прокурора, Вищою радою правосуддя, Національною школою суддів України, Державною судовою адміністрацією, а також регіональними судами і органами прокуратури. Водночас, у невеликій кількості справ мали місце проблеми із доступом моніторами до суду або до судових засідань.
3. З усіх 44 вироків, які стали предметом аналізу, у період з 24.02.2022 і до 15.10.2023 до судів апеляційної інстанції було оскаржено лише 10. З цих 10 вироків переглянуто і залишено без змін 7.
4. Більшість кримінальних справ *розглядаються за процедурою in absentia із залученням захисників.* Хоча розгляд *in absentia* є практично виправданим, судові провадження в таких справах має забезпечувати найвищий рівень дотримання права підсудних на справедливий суд. У зв'язку з цим проєкт насторожує певні проблеми з правом на захист та повідомлення про судовий розгляд, виявлені в процесі моніторингу.
5. На підставі результатів моніторингу **проєкт рекомендує наступне:**
  - 5.1. Офісу Генерального прокурора – розглянути можливість *створення єдиної бази даних для органів слідства, судів та безоплатної правової допомоги* з інформацією про справи щодо воєнних злочинів. Наявність єдиного джерела інформації значно підвищила б ефективність судового розгляду вказаних справ, постійну актуалізацію даних і покращила б прозорість правосуддя. Звичайно, такий захід не повинен завдавати шкоди конфіденційності інформації, захисту свідків і потерпілих, а також підсудних, які вважаються невинуватими до доведення їх вини в судовому порядку.
  - 5.2. *Доступ до суду та розгляд справ у закритому судовому провадженні.* Загалом проєкт не виявив системних проблем, пов'язаних із доступом до суду у категорії

справ, про яку йде мова. Водночас, у деяких випадках монітори повідомляли про складнощі у доступі до суду чи про негативну реакцію суддів або прокурорів. Проект рекомендує судовій гілці влади (Верховний Суд, ВРП, ДСА, апеляційні та місцеві суди) уніфікувати практику щодо процедури допуску до засідань ЗМІ і громадськості (в тому числі документи та інформація, які повинні подаватись до суду відповідно до процедури допуску, тощо). Також експерти рекомендують *ВС скоординувати напрацювання єдиного підходу судів щодо розгляду справ у закритому судовому провадженні*. Право на публічний судовий розгляд, зокрема у такій важливій категорії справ, є ключовим елементом верховенства права та демократичного врядування. Один лише факт уваги суспільства до справ про воєнні злочини не може слугувати підставою проведення закритого судового засідання. Підстави для цього чітко визначені як в національному законодавстві, так і в міжнародних стандартах.

5.3. *Право на захист* є основоположним елементом права на справедливий судовий розгляд. Хоча у всіх справах, які є предметом моніторингу, підсудні мали призначеного судом захисника, ефективність захисту є «сферою для вдосконалення». Зважаючи на те, що абсолютна більшість справ розглядаються *in absentia*, національна система юстиції має зробити все можливе, щоб продемонструвати справедливий судовий розгляд. На думку експертів, для цього недостатньо забезпечити мінімально прийнятний рівень захисту. Більше того, навіть найкращі адвокати зіткнулись з труднощами при захисті клієнтів, які відсутні, оскільки такі адвокати не зможуть отримати від свого клієнта його версію подій з тим, щоб оскаржити позицію обвинувачення. Адвокати у справах повинні продемонструвати, що вони завзято, проактивно і на найвищому рівні захищають своїх клієнтів. Таким чином, вони також захистять імідж судової системи України, в тому числі перед міжнародними судовими інституціями, які безсумнівно розглядатимуть відповідні національні провадження в майбутньому. Проект рекомендує Координаційному центру з безоплатної правової допомоги забезпечити навчальні і тренінгові можливості для адвокатів, які залучені до справ про воєнні злочини. Пропонуємо Координаційному центру також *розглянути доцільність проведення спеціалізованих тренінгів для адвокатів для швидкої побудови їх спроможності щодо вказаної категорії справ*.

Насамкінець, проект рекомендує національним органам влади провести ретельний та детальний аналіз кримінально-процесуального законодавства України на предмет його відповідності міжнародним стандартам щодо судового розгляду *in absentia*.

5.4. *Повідомлення сторін кримінальної справи*. З огляду на те, що справи про воєнні злочини включають «іноземний елемент», спосіб повідомлення сторін відіграє важливе значення для забезпечення справедливого судового розгляду. Оскільки повідомлення обвинувачених шляхом надсилання листа чи повідомлення не є ефективним способом, а ефективність публікації повідомлення про судовий розгляд в газеті «Урядовий кур'єр» також є сумнівною, експерти рекомендують судовій гілці влади і прокуратури (ВС, ВРП, ДСА, ОГП) *розглянути альтернативні способи повідомлення – наприклад, шляхом надсилання повідомлення в соціальних мережах чи месенджерах – які дозволяють чітко встановити факт отримання повідомлення*. Такий підхід може ще більше посилити справедливість і неупередженість розгляду справ українськими судами.

5.5. *Рівність сторін*. Оскільки, як про це було зазначено вище, більшість справ про воєнні злочини розглядаються *in absentia*, суди повинні проявити максимальну обачність у спілкуванні зі стороною обвинувачення. За відсутності обвинуваченого

і у випадку «неактивної» позиції захисту неформальне спілкування суддів з прокурорами може створити враження більш прихильного ставлення до сторони обвинувачення і призвести до порушення права підсудних на справедливий судовий розгляд. Рекомендуємо органам судової гілки влади, зокрема ВС, ВРП та НШСУ, додатково *звернути увагу суддів на важливість чіткого дотримання неупередженості та безсторонності при розгляді справ про воєнні злочини.*

5.6. З огляду на те, що Римський статут не ратифікований Україною, використання його положень як додаткової нормативної підстави кваліфікації за ст. 438 КК наразі не вважається доцільним. Це може суперечити самому положенню ч. 1 ст. 438 КК, яка передбачає порушення тих законів та звичаїв війни, що передбачені договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. З огляду на це, *пропонуємо ВС та НШСУ порадити судам не використовувати Римський статут для нормативної підстави кваліфікації діянь за ст. 438 КК*. Водночас, варто зазначити, що багато положень Римського статуту містять норми звичаєвого гуманітарного права, які є джерелом міжнародного права.

5.7. В окремих вироках суди, констатуючи наявність ознак складу злочину, передбаченого ст. 438 КК, не вказують, які саме міжнародні норми права війни було порушено. Експерти рекомендують вдосконалити такий підхід і завжди посилатись на джерела міжнародного права. Тож проєкт пропонує *ВС та НШСУ при перегляді судових рішень та проведенні навчальних заходів для суддів відповідно звернути увагу суддів на необхідність чіткої вказівки в судових рішеннях норми гуманітарного права, яку було порушено.*

5.8. Проєкт рекомендує суддям, які розглядають справи про воєнні злочини, готувати *чіткі і обґрунтовані судові рішення, написані зрозумілою мовою*. З метою забезпечення прозорості на міжнародному рівні проєкт також рекомендує ДСА за можливості забезпечити переклад таких рішень англійською мовою.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Як було зазначено вище, методологію було побудовано на правах та свободах, гарантованих ЗДПЛ, МПГПП, а також ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ.

Моніторинг судових засідань в рамках проекту здійснювався відповідно до кількох принципів, зокрема принципу невторчання в судовий процес, об'єктивності та згоди, зазначених в Методології.

Принцип невторчання в судовий процес. Принцип невторчання означає повагу до правила щодо судової незалежності. Судова влада як інституція і окремі судді, які здійснюють правосуддя в певних справах, повинні бути здатні виконувати свої професійні обов'язки без неналежного впливу з боку виконавчих, законодавчих чи інших органів та осіб. Моніторів проекту було проінструктовано не втручатись у провадження і виконувати роль «зовнішнього спостерігача».

Принцип об'єктивності. Принцип об'єктивності вимагає, щоб моніторинг судових процесів точно звітував про судові провадження, використовуючи чітко визначені й прийняті стандарти й безсторонньо застосовуючи їх. Моніторинг судових процесів — діагностичний інструмент, який має забезпечити точну й надійну інформацію щодо функціонування системи правосуддя. Моніторинг судових процесів має відбуватися без упереджень, конфліктів інтересу чи інших аспектів, які можуть неналежно вплинути на висновки й аналіз, без будь-якої програми чи мети, крім захисту та сприяння функціонуванню системи правосуддя. За можливості, моніторинг судових засідань здійснювався двома моніторами, що, таким чином, сприяло збору максимально об'єктивної інформації.

Принцип згоди. Принцип згоди означає, що моніторинг судових процесів має проводитися за згоди відповідних суб'єктів у державі та в співпраці з ними. До цих суб'єктів належать судова влада, органи прокуратури, сторона захисту, потерпілі та свідки, правоохоронні органи й інші. АПУ вдячна національним партнерам, які висловили свою згоду і надали сприяння для проведення моніторингу.

Початку моніторингу передувало проведення тренінгу для моніторів, під час якого розглядалися питання власне Методології проведення моніторингу, професійній етиці, процедурі збору, зберігання та опрацювання інформації.

Перед початком моніторингу АПУ також провела зустрічі й консультації з органами суддівського врядування, відповідними судами та органами прокуратури, під час яких було обговорено проєкт, його Методологію та очікувані результати.

З метою моніторингу судових засідань була проаналізована інформація щодо актуальних судових проваджень по воєнних злочинах та їх територіальна ознака. Для моніторингу було відібрано моніторів, які мають юридичну освіту, відповідну кваліфікацію та необхідні знання для участі в моніторингу судових процесів.

З огляду на масштаб проєкту, моніторинг мав ряд обмежень, зокрема:

- моніторинг включав виключно кримінальні справи за статтею 438 КК України;
- моніторинг не включав справи про злочини проти національної безпеки;
- моніторинг не включав справи про злочини, вчинені до лютого 2022 року;
- моніторинг не включав аналіз матеріалів справ, оскільки монітори не мали до нього доступу;

- аналіз судових рішень здійснювався на основі рішень, доступних в Єдиному реєстрі судових рішень за статтею 438 КК України.

4. МОНІТОРИНГ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

4.1. Загальна інформація щодо моніторингу

Всього у період з 1 серпня до 30 жовтня 2023 року монітори відвідали 237 судових засідання і з різних причин (обстріли, пізнє отримання інформації про судові засідання, неможливість швидко дістатись до суду, тощо) не відвідали 62 судових засідання у 114 унікальних справах.

Моніторами також було відвідано 6 інших судових засідань у кримінальних справах про воєнні злочини, однак під час презентації фабули справ було з'ясовано, що вони стосуються обставин до лютого 2022 року, що не є предметом моніторингу. Після встановлення вказаної обставини судові засідання по вказаним справам було викреслено з моніторингу. В цілому за час проведення моніторингу відбулось 15 судових засідань по таких справах.

За результатами кожного відвіданого судового засідання (в т.ч. перенесених) було заповнено Запитальник. Аналіз всіх отриманих запитальників дозволяє робити наступні висновки про елементи забезпечення права на справедливий суд.

Право на публічний розгляд справи. Право на публічний розгляд гарантується статтею 10 ЗДПЛ, статтею 14(1) МПГПП та статтею 6(1) ЄКПЛ. Винятки з цього правила також закріплено у статті 14(1) МПГПП та статті 6(1) ЄКПЛ «в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

Під час моніторингу увага зверталась на те, чи мали монітори проекту доступ до судових засідань, а також на те, чи мали місце у справах будь-які ознаки проблеми у доступі до засідань представників громадськості та ЗМІ.

За результатами моніторингу можна ствердно зазначити, що переважна більшість судових засідань, відвіданих моніторами, були відкритими (95%). Закриті судові засідання (повністю або частково) були у кримінальних провадженнях з наступних підстав:

- матеріали стосуються злочинів проти статевої свободи, честі та гідності;
- у одному з кримінальних проваджень родичі потерпілої та свідків перебувають на тимчасово окупованій території. З метою забезпечення безпеки вказаних учасників судового провадження суд вважав за необхідне в частині допитів потерпілої, свідків, а також дій, передбачених ст.363 КПК України, проводити судові засідання у закритому режимі.

У кримінальних провадженнях, де розгляд справи відбувається у закритому судовому засіданні, представників громадськості допущено не було. Це відповідає приписам ч.4 ст.27 КПК України, де визначено, що на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження.

Водночас, монітори проекту повідомили про поодинокі випадки перешкод у доступі громадськості до судових засідань, а саме:

- суддя повідомив монітору, що через внутрішнє розпорядження голови суду навіть на відкриті судові засідання осіб, що не є учасниками справи, не допускають. Коли монітор попросив ознайомитися із даним розпорядженням, суддя взяв лист від ВС та АПУ та, ознайомившись з його змістом, пустив монітора на засідання (справа № 754/3227/23, Деснянський районний суд міста Києва);
- працівники служби судової охорони, посилаючись на рішення голови суду та на воєнний стан, намагалися не допустити представників громадськості до засідань (Деснянський районний суд міста Києва, справа № 754/3227/23);
- монітори зайшли до зали судових засідань та у присутності представника потерпілої і прокурора повідомили секретарю судового засідання про намір бути присутніми під час слухання справи. Секретар повідомила, що судові засідання ще не розпочалося і щоб монітори почекали в коридорі. Згодом до зали судових засідань зайшов головуючий суддя, монітори повідомили про свій намір бути присутніми в залі, проте головуючий суддя попросив зачекати в коридорі. Як виявилось пізніше, головуючий суддя відкрив та провів судові засідання, не повідомивши моніторів про можливість зайти до зали судових засідань (справа 522/6292/23, Приморський районний суд м. Одеси);
- суддя попросив моніторів не робити жодних нотаток на стадії підготовчого засідання (справа №761/9575/22, Шевченківський районний суд міста Києва);
- у одному провадженні прокурор заявив, що не очікував участі спостерігачів, тому не клопотав про розгляд справи у закритому судовому засіданні. З огляду на те, що монітори проєкту повідомили про свій намір спостерігати за розглядом справи, прокурор пообіцяв подати відповідне клопотання.

Окремо варто зазначити, що майже у всіх справах зали судових засідань були пристосованими для належного розгляду справ (розмір тощо). Можливо, винятком з цього правила є справа №367/2115/23, що розглядається Ірпінським міським судом Київської області (0.5%). У ній не всі оператори ЗМІ змогли розмістити у залі судових засідань обладнання для зйомки. Водночас, заради справедливості потрібно вказати, що на всіх засіданнях у цій справі була присутня значна кількість вільних слухачів.

Також об'єктивні труднощі із залами судових засідань виникають в судах, які постраждали від обстрілів. Так, попередня будівля Бородянського районного суду Київської області була зруйнована російською ракетою. Наразі використовується інша будівля суду, де наявна лише одна зала судових засідань. З цих причин одне судові засідання по справі №369/6338/23 було проведено у кабінеті судді через зайнятість зали слуханням іншої справи.

Право на безсторонній та незалежний суд. Це право також закріплене в статті 10 ЗДПЛ, статті 14(1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та статті 6(1) Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Безсторонність суду, зміст якої полягає у відсутності упередженості або необ'єктивності, є однією з гарантій, покликаних забезпечити загальну справедливість судового провадження.

Дотримання її відповідно до усталеної практики ЄСПЛ встановлюється за двома критеріями: суб'єктивним та об'єктивним. Безсторонність за суб'єктивним критерієм означає, що суддя не виявляв особистої упередженості або зацікавленості у результатах розгляду справи. Особиста безсторонність презюмується доти, доки з урахуванням

поведінки та/або особистих переконань судді не буде доведено протилежного. Об'єктивна безсторонність вимагає забезпечення самим судом, зокрема його персональним складом, достатніх гарантій, щоб виключити будь-які сумніви в його об'єктивності та неупередженості (рішення у справі «Михайлова проти України» від 06 березня 2018 року).

У контексті об'єктивного критерію, крім поведінки судді, підлягає перевірці наявність або відсутність переконливих фактів, які можуть викликати сумнів у його безсторонності. Це означає, що під час з'ясування питання про відсутність безсторонності судді вирішальною є не позиція зацікавленої сторони, а обґрунтованість відповідного побоювання. Об'єктивний критерій зазвичай стосується ієрархічних чи інших зв'язків між суддею та іншими учасниками провадження (рішення у справі «Михайлова проти України» від 06 березня 2018 року).

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 09 лютого 2021 року у справі «Джорджай проти Албанії» зазначив, що судді, які за родом своєї роботи вважаються гарантами верховенства права, повинні відповідати особливо високим стандартам доброчесності і бути «бездоганними з погляду розумного спостерігача» для того, щоб зберегти та зміцнити довіру суспільства й «підтвердити віру людей у доброчесність судової влади».

Як зазначено в Преамбулі Кодексу суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року, усвідомлюючи важливість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України зобов'язані демонструвати й пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці. Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду, докладаючи всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною (ст. 1, 3 Кодексу суддівської етики).

Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання та, як зазначено у ст. 2, 6, 14, 17 Кодексу суддівської етики, має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя; не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим; повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику та уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним з учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу, а також взаємовідносин, які можуть вплинути на його незалежність та неупередженість.

Починаючи з 2014 року, в Україні активно відбувається судова реформа, спрямована на вдосконалення законодавства та інституційної структури судової влади в Україні. Аналіз успіху судової реформи не є предметом моніторингу. Більш детальну інформацію щодо цього питання можна знайти у численних звітах проектів міжнародної технічної допомоги та неурядових організацій.

Проект може зробити висновок про те, що у моніторів немає підстав стверджувати, що учасники проваджень, політичні суб'єкти тощо робили погрозливі заяви щодо суду у зв'язку з результатом розгляду, корупцією або неналежним впливом на суддів у справі.

Право на участь в судовому засіданні. Відповідно до статті 14(3d) МПГПП, кожен має право «бути судженим в його присутності», а стаття 6(3с) ЄКПЛ передбачає право «захищати себе особисто».

Як встановлено ЄСПЛ у справі «Лазаренко та інші проти України» від 27 вересня 2017 року, «національне законодавство [України] містить спеціальні норми щодо забезпечення інформування сторін процесу про ключові процесуальні дії й дотримання таким чином принципу рівності сторін та зберігання відповідної інформації», оскільки загальна концепція справедливого судового розгляду охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу (пп. 37 - 38).

Згідно з пунктом 37 цього рішення ЄСПЛ, «статтю 6 Конвенції не можна тлумачити як таку, що встановлює певну форму обслуговування судової кореспонденції [...] Від національних органів влади також не вимагається забезпечення бездоганного функціонування поштової системи [...] Разом з тим, загальна концепція справедливого судового розгляду охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу [...], вимагає, щоб особу, щодо якої порушено провадження, було поінформовано про цей факт. Невручення стороні судових документів може позбавити його або її можливості захищати себе у провадженні [...]».

Згідно із ч. 5 ст. 139 КПК України, ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Як встановлено за результатами моніторингу, у 5 судових справах (2.5%) щодо воєнних злочинів (справа № 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області; справа №939/2083/23, Бородянський районний суд Київської області; справа № 367/6424/23, Ірпінський міський суд Київської області; 204/8193/23, Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська; 202/11910/23 Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська), **які на даний час розглядаються судами, присутні обвинувачені.**

Усі інші справи (97,5%) розглядаються саме в рамках спеціального судового провадження (in absentia). Це викликано тим, що більшість підсудних осіб не знаходяться на території України, оскільки вона або переховуються від органів правопорядку України, або не знають про відповідні провадження.

Згідно з ч. 2 ст. 297-1 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні зі злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Частиною ч. 3 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлено, що порядок вручення повістки про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, а також правові наслідки ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, визначаються КПК.

Також відповідно до вимог ст. 297 – 5 КПК України, повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Питання належного повідомлення підсудних про дату та час судового засідання дійсно є ключовим та проблематичним одночасно. Вся інформація про засідання є на офіційному сайті судів та є повністю доступною. Разом з тим, більшість підсудних є громадянами РФ, перебувають на території РФ та/або не володіють державною мовою, що дає підстави стверджувати, що вони можуть не мати змоги отримувати інформацію про судові засідання, а тому ефективність повідомлення у таких справах є дискусійним питанням.

Крім того, міжнародне право загалом і практика ЄСПЛ зокрема пропонують комплексні рекомендації щодо судового розгляду *in absentia*. Незважаючи на те, що кримінально-процесуальне законодавство України дозволяє провадження *in absentia*, необхідним є набагато більш ретельний аналіз кримінально-процесуального законодавства та практики правоохоронних органів в контексті міжнародних стандартів.

Розклад судових засідань у справах про воєнні злочини наявний на офіційному вебпорталі «Судова влада України» по кожному кримінальному провадженню. Крім того, як це було засвідчено в результаті моніторингу, розклад судових засідань наявний на дошці оголошень судів (у 99.5% справах).

Поодинокі судові провадження є винятками із загального правила. Так, до прикладу, у справі №635/2700/23, що розглядається Харківським районним судом Харківської області, на дошці оголошень у приміщенні суду відсутній судовий розклад, разом з тим є вся інформація на сайті суду.

У Червонозаводському районному суді м. Харкова (справа №646/3363/23) засідання було відкладено у зв'язку із неналежним повідомленням сторін і це єдиний

зафіксований випадок, коли суддя взяв до уваги факт неналежного повідомлення учасників процесу.

Що стосується участі перекладача у провадженнях, то воно здійснювалось лише в тих справах, які розглядались за участі підсудного (2.5%).

Рівність сторін та справедливість провадження. Рівність сторін гарантована статтею 10 ЗДПЛ та статтею 14(1) МПГПП. Хоча ЄКПЛ прямо не говорить про рівність сторін, цей принцип розвинуто практикою ЄСПЛ.

Наприклад, у справі «Лазаренко та інші проти України» (п. 36 зазначеного рішення) ЄСПЛ зосередив увагу на тому, що «принцип рівності сторін вимагає надання кожній стороні розумної можливості представляти свою справу за таких умов, які не ставлять одну зі сторін у явно гірше становище порівняно з протилежною стороною».

Рівність сторін є одним із ключових принципів права на справедливий суд, особливо з огляду на реалії справ про воєнні злочини. Так, майже всі справи розглядаються *in absentia* і всі учасники кримінальних проваджень безсумнівно знаходяться під тиском суспільства, спрямованим на забезпечення засудження і отримання максимально суворих покарань підсудними.

Відповідно до результатів моніторингу, у більш ніж 90% справ судді не демонстрували будь-якого упередження щодо прихильності до однієї зі сторін. Втім, винятки з такого правила все-таки мають місце. Для прикладу:

- Перед початком судового засідання у залі судового засідання секретар суду запросила прокурора до кабінету судді для розмови. Крім цього, судом було задоволено клопотання сторони обвинувачення про повторний виклик свідків, які вже були повністю допитані сторонами в минулому судовому засіданні. Сторона захисту обгрунтовано заперечувала проти повторного виклику свідків сторони обвинувачення, але судом, без пояснень причин, задоволено клопотання прокурора (справа № 748/855/23, Чернігівський районний суд Чернігівської області);
- До початку засідання в особистому кабінеті судді проводили коротку нараду щодо плану та змісту майбутнього засідання з прокурором без присутності адвоката та інших учасників засідання (справа №369/6336/23, Бородянський районний суд Київської області);
- До початку засідання в особистому кабінеті судді проводили коротку нараду щодо плану та змісту майбутнього засідання з прокурором без присутності адвоката та інших учасників засідання (справа №939/226/23, Бородянський районний суд Київської області).

Монітори не повідомляли інформації про те, що суд не надав сторонам достатньо часу для подання доказів чи підготовки захисту та про те, що суддя не надав сторонам достатньо часу для опрацювання питань, які постають під час засідання, проведення консультацій і підготовку відповіді.

Право на захист є центральним елементом права на справедливий суд і гарантується статтею 11(1) ЗДПЛ, статтею 14(3b) МПГПП та статтею 6(3b) ЄКПЛ.

Відповідно до п. 31-32 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Даянан проти Туреччини», «справедливість кримінального провадження за ст. 6 Конвенції вимагає, щоб підозрюваному, як правило, був наданий доступ до правової допомоги з моменту його затримання поліцією або досудового ув'язнення [...]. [...] обвинувачена особа має право, як тільки вона буде взята під варту, на допомогу захисника, і не тільки під час допиту [...] Справедливість судового розгляду вимагає, щоб обвинувачений міг отримати весь спектр послуг, спеціально пов'язаних із правовою допомогою. У зв'язку з цим, захисник повинен бути в змозі забезпечити без обмежень основні аспекти захисту цієї особи: обговорення справи, організація захисту, збір сприятливих для обвинуваченого доказів, підготовка до допиту, підтримка обвинуваченого та перевірка умов утримання».

У справі «Загородній проти України» ЄСПЛ, спираючись на попередні рішення, зазначив, що «...хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду. Особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатись особисто, повинна бути в змозі скористатись юридичною допомогою за власним вибором».

У справах, де підсудні присутні (2.5%) під час розгляду кримінального провадження, монітори не встановили будь-яких проблем, пов'язаних з можливістю підсудних консультуватись з їх захисником.

Загальний аналіз судових засідань дає підстави звернути увагу на проблеми залучення сторони захисту до розгляду кримінальних справ, зокрема:

- захисника не призначено при першому судовому засіданні й фактично обвинувачений залишився без отримання правової допомоги (судова справа №766/648/23);
- більшість захисників виявляють бажання бути присутніми на судових засіданнях в режимі відеоконференції, проте не завжди технічна складова надає можливість проведення судового засідання в такому режимі (відсутній інтернет, поганий зв'язок, використання захисником власних технічних засобів, що мають погане обладнання тощо), тому часто з цих підстав засідання відкладається;
- є непоодинокі випадки нез'явлення захисника без повідомлення причини (справа №635/2700/23);
- перенесення судових засідань внаслідок завантаженості захисників.
- право на захист персонально було роз'яснено підсудному лише один раз (справа №367/2115/23 Ірпінський міський суд Київської області). Всі інші 4 підсудні, які не перебувають в розшуку, не з'явились на судові засідання і їм право на захист не роз'яснено.

У багатьох судових засіданнях, де був присутній захисник, монітори повідомляли про те, що захисники професійно надають правничу допомогу та займають активну правову позицію на стадії підготовчого судового засідання.

Втім, трапляються непоодинокі випадки байдужості або непрофесіоналізму призначених захисників. Зокрема:

- захисник в судовому засіданні займав пасивну правову позицію та не наводив жодних доводів на захист обвинуваченого (№ 751/1303/23, Новозаводський районний суд м. Чернігова);

- захисник не проявляв особливої ініціативи у відповідях на аргументи прокурора. Натомість прокурор був завзятий, завчасно підготував клопотання про проведення спеціального провадження, роздрукував публікації в «Урядовому кур'єрі» та активно брав участь в процесі (справа №761/9575/22, Шевченківський районний суд міста Києва);
- захисник запізнився на 30 хвилин та просив суд усунути його від захисту обвинуваченого (справа №367/2276/23, Ірпінський міський суд);
- один із захисників пропускає всі засідання у справі, через що секретарем від імені судді було винесено попередження про звернення до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (справа №635/2700/23, Харківський районний суд Харківської області);
- захисник постійно не з'являється в судові засідання, чим, на думку судді, саботує розгляд справи (справа № 754/3227/23 Деснянський районний суд міста Києва);
- захисник підключився на засідання суду в режимі відеоконференції з салону свого авто, що справляє враження безвідповідального ставлення до даної справи (справа №361/5761/22, Броварський міськрайонний суд Київської області).

Незабезпечення ефективного захисту підсудних породжує обґрунтовані сумніви щодо належного забезпечення права на справедливий суд. Окрім того, неявка або відсутність захисника при розгляді кримінальної справи дуже сповільнює сам процес розгляду кримінальної справи.

Презумпцію невинуватості закріплено у статті 11(1) ЗДПЛ, статті 14(2) МПГПП та статті 6(2) ЄКПЛ.

Згідно зі ст. 62 Конституції України, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Приписами ст. 17 КПК визначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² КК України зауважив, що елементом принципу презумпції невинуватості є принцип «in dubio pro geo», згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості. Презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини особи покладається на державу.

Під час впровадження Проекту моніторами не було встановлено причин для висновку про те, що мало місце порушення вказаного принципу.

Розумність строків. Право «бути судженим без невинуватої затримки» і право на «розгляд... справи упродовж розумного строку» гарантовані статтею 14(3с) МПГПП та статтею 6(1) ЄКПЛ відповідно. Оскільки поняття розумних строків є оціночним, його необхідно розглядати в контексті положень національного законодавства.

Статтею 28 КПК України передбачено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 318 КПК України, судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності дотримання розумних строків розгляду. Суд зауважив, що розумний строк у кримінальному провадженні починається з того часу, коли особі «пред'явлено обвинувачення», тобто з моменту офіційного повідомлення заявника компетентним органом про те, що він обвинувачується у вчиненні злочину. Розумність тривалості провадження має оцінюватись у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв як складність справи, поведінка заявника та відповідних органів. Вимоги оперативності розгляду кримінальних проваджень у справах, по яких підсудний тримається під вартою, ґрунтуються на підвищених вимогах до розумного строку розгляду (рішення ЄСПЛ у справі «Рінгайзен проти Австрії»).

Затягування розгляду окремих справ є, які були предметом моніторингу, може мати місце через неявку учасників процесу, завантаженість суддів, відсутність фізичної безпеки, ракетні обстріли окремих регіонів та відсутність можливості забезпечувати стабільний зв'язок для проведення відеоконференцій.

Зібрана під час моніторингу інформація не дає підстав стверджувати, що тривалість розгляду справ про воєнні злочини є надмірною.

Водночас, деякі співрозмовники проекту висловлюють стурбованість тим, що судовий розгляд справ про військові злочини відбувається дуже швидко, у порівнянні з іншими категоріями справ. Для забезпечення права на справедливий суд важливо забезпечити сторонам провадження достатньо часу для презентації їх позиції, а для суду – достатньо часу для її розгляду справи.

Право на публічне та вмотивоване рішення суду. Стаття 14(1) МПГПП зазначає, що «будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми». А стаття 6(1) ЄКПЛ закріплює, що «судове рішення проголошується публічно».

Судові вироки у справах про воєнні злочини розглядатимуться та обговорюватимуться не лише сторонами справи, а й суспільством, юридичною спільнотою та міжнародними партнерами. Зважаючи на це, існує потреба в добре написаних і чітких вироків, складених зрозумілою мовою. Задля прозорості на міжнародному рівні такі вердикти було б добре перекладати англійською мовою.

Детальний аналіз судових рішень, ухвалених в період з 24.02.2022 до жовтня 2023 року, наведено нижче у розділі «Аналіз судових рішень».

З огляду на те, що судові засідання проводяться в умовах повномасштабної війни, проєкт також звертає увагу на безпеку учасників проваджень. Оскільки моніторинг, як і розгляд судових проваджень, здійснюються в умовах воєнних дій на всій території України, безпеку учасників судових проваджень не може бути гарантовано. Це особливо стосується областей, які знаходяться під постійним обстрілом (Херсонська, Запорізька, Харківська та інші області). Водночас, навіть на території Київської області проїзд до суду був неодноразово унеможливлений повітряною тривоною і обстрілами.

Варто також зазначити, що не у всіх приміщеннях судів є бомбосховища, що створює додаткові безпекові ризики. Водночас, проєкт свідомий того, що відбудова зруйнованих приміщень судів і обладнання всіх судів бомбосховищами є довгостроковим завданням повоєнної відбудови і не може бути швидко і ефективно вирішене під час воєнного стану.

4.2. Інформація щодо кожного окремого регіону моніторингу

м. Київ та Київська область

За період моніторингу (липень – жовтень) судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 58.

За час моніторингу у справах, які було його предметом, не було ухвалено вироків. Всі провадження, за винятком трьох, розглядаються за процедурою *in absentia*.

Монітори зіштовхнулись з наступними проблемами під час моніторингу:

- Періодичні перенесення судових засідань внаслідок перевантаженості судів, неприбуття захисників і представників потерпілих, а також через участь суддів у колегіальному розгляді інших справ.
- Окремі випадки специфічних умов функціонування судів, а саме недостатня кількість суддів у штаті суду для розгляду справи у складі колегії, що унеможливує проведення судового засідання.
- Поодинокі випадки перевищення Службою судової охорони своїх повноважень шляхом спроб недопуску моніторів до приміщення суду у статусі вільних слухачів з посиланням на рішення голови суду про заборону допуску громадян, що не є учасниками судового процесу. Відповідно до усно повідомленої моніторам інформації, такий наказ голови суду вмотивований неможливістю гарантування безпеки громадян під час розгляду справи за відсутності бомбосховища. Також іноді судді і працівники судів обґрунтовували недопуск вільних слухачів воєнним станом.
- Ефективне забезпечення захисту підсудних. Так, в одному із судів Київської області при розгляді справи адвокат спізнилась на засідання більш ніж на годину через відвідування "косметологічних процедур", про що вона офіційно заявила. У іншій справі один із захисників, призначений за програмою безкоштовної вторинної правової допомоги, не прибув на судові засідання без відповідного попередження. Внаслідок цього всі учасники судового засідання, тобто підсудний, який був доставлений зі слідчого ізолятора, колегія у складі трьох суддів, потерпілі та їхні представники, прокурор, а також присутні на засіданні представники ЗМІ та громадськості близько трьох годин очікували на його прибуття, після чого секретар повідомила, що засідання не відбудеться через відсутність захисника.
- Окремо варто звернути увагу на специфічні умови проведення засідань. Так, Бородянський районний суд Київської області був знищений російськими артилерійськими ударами, приміщення неможливо використовувати для проведення судових засідань. Наразі судові засідання відбуваються на першому поверсі Ірпінського міжрайонного відділу Управління поліції охорони в Київській області, однак судові зали абсолютно недостатні за площею для засідань, що призводить до дискомфорту учасників процесу під час розгляду.

До позитивних аспектів моніторингу судових засідань варто зазначити увагу окремих суддів та прокурорів до проекту. У непоодиноких випадках прокурори повідомляли, що вони обізнані із проектом, усвідомлюють його важливість та хотіли б надалі, у разі потреби, допомагати з логістичними проблемами задля присутності моніторів на максимальній кількості засідань у справах щодо воєнних злочинів.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по вочних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Бородянський районний суд Київської області	9	8	22	4	8	0	1
Броварський міськрайонний суд Київської області	8	8	13	4	8	1	0
Вишгородський районний суд Київської області	2	2	3	1	2	0	0
Деснянський районний суд міста Києва	3	2	4	3	3	0	0
Іванківський районний суд Київської області	1	1	3	0	1	0	0
Ірпінський міський суд Київської області	19	19	28	11	17	0	2
Києво-Святошинський районний суд Київської області	3	3	8	1	3	0	0
Макарівський районний суд Київської області	4	4	8	0	4	0	0
Солом'янський районний суд міста Києва	4	4	6	5	4	1	0
Шевченківський районний суд міста Києва	7	6	6	5	6	0	0

м. Харків та Харківська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 11.

За час моніторингу не було ухвалено вироків. Всі справи розглядаються за процедурою in absentia.

Монітори зіштовхнулись з наступними проблемами під час моніторингу:

- Велика кількість перенесення судових засідань з причин нерозміщення оголошення в газеті «Урядовий кур'єр», участю суддів в інших процесах.
- Окрема проблема, яку варто зазначити – це явка захисників. Майже на кожному засіданні поставало питання про присутність чи відсутність захисника. Зокрема, як приклад, в одній зі справ у Харківському районному суді Харківської області участь у судових засіданнях по кримінальній справі одночасно приймають шість захисників, призначених державою. Прибуття одночасне всіх захисників ускладнюється різними графіками роботи та навантаженнями.

- Нерідко монітори зіштовхувались з негативною реакцією суддів на присутність у судових засіданнях третіх сторін. Одна із суддів повідомила, що, не зважаючи на публічний розгляд справи, вона негативно ставиться до присутності моніторів та факту того, що вони за результатами засідань складають звіт.

Додатково монітори звернули увагу на безпеку при відвідуванні судових засідань. Харків та Харківська область знаходяться під постійними ракетними ударами з боку Російської Федерації. Не дивлячись на це, після ракетних обстрілів судді та учасники процесу приходили до зали судових засідань та проводили судові засідання. Внаслідок цього утворилася різна практика щодо дотримання правил відвідування судів під час повітряної тривоги: частина судів продовжує розглядати справи під час повітряної тривоги, що породжує сумніви стосовно безпеки учасників проваджень, а частина робить перерву для переховування у бомбосховищі.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по воєнних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Держинський районний суд м. Харкова	4	4	7	3	4	0	0
Київський районний суд м. Харкова	1	1	1	3	1	0	0
Червонозаводський районний суд м. Харкова	6	5	3	4	4	0	0
Харківський районний суд Харківської області	1	1	4	0	1	0	0
Чугуївський міський суд Харківської області	1	1	1	1	1	0	0
Балаклійський районний суд Харківської області	1	1	1	0	1	0	0

м. Дніпро та Дніпропетровська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 6.

02.10.2023 Індустріальним районним судом м. Дніпропетровськ було ухвалено вирок по справі №202/3594/23.

Всі справи за статтею 438 Кримінального кодексу України розглядаються за процедурою in absentia. Водночас, моніторами було відвідано три справи щодо обвинувачення за ч. 2 статті 436-2 Кримінального кодексу України. Обвинувачені по таких справах перебувають на підконтрольній території України та контактують із судом через захисника та власноруч шляхом надсилання клопотань та заяв.

Монітори зіштовхнулись з наступними проблемами під час моніторингу:

- Велика кількість перенесення судових засідань з причин неявки захисників. Майже на кожному засіданні поставало питання про відсутність захисника.

- Відсутність інтернет-зв'язку у суді для проведення судового засідання в режимі відеоконференції. У всіх випадках інтернет-зв'язок був відсутній з об'єктивних причин, таких як обстріли сусідніх областей, через що у Дніпропетровській області зникає світло, або інші фактори, на які суд не може впливати.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по вочасних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська	2	0	4	0	0	0	2
Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області	5	5	4	9	5	0	0
Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська	2	0	2	0	1	0	1
Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області	1	1	0	1	1	0	0

м. Одеса та Одеська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 9.

За час моніторингу не було ухвалено вироків. Засідання розглядаються за процедурою in absentia.

Монітори зіштовхнулись з наступними проблемами під час моніторингу:

- Судові засідання переносяться у зв'язку з неявкою сторін: прокурора, підсудного та захисників, або у зв'язку з технічними проблемами, пов'язаними з проведенням засідань через відеозв'язок. Були випадки неможливості доєднати до відеоконференцій як адвоката, так і прокурора. Ще однією причиною перенесення судових засідань є неналежне повідомлення обвинуваченого через «Урядовий кур'єр».
- У одній із справ моніторів не було допущено до судового засідання, не дивлячись на попереднє погодження із секретарем, помічником судді та власне суддею. Суддя попросив зачекати моніторів в коридорі, але фактично зайшов до зали судових засідань та провів засідання. Таким чином, монітори не мали змоги взяти участь у судовому процесі як вільні слухачі.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по восенних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Малиновський районний суд м. Одеси	3	3	3	4	3	0	0
Приморський районний суд міста Одеси	1	1	1	2	1	0	0
Суворовський районний суд міста Одеси	4	4	7	6	4	0	0
Біляївський районний суд Одеської області	1	1	2	0	1	0	0

м. Чернігів та Чернігівська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 16. За час моніторингу ухвалено 3 вирoki.

Всі справи розглядаються за процедурою in absentia.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по восенних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Чернігівський районний суд Чернігівської області	6	6	15	2	6	0	0
Бахмацький районний суд Чернігівської області	1	1	0	2	1	0	0
Новозаводський районний суд м. Чернігова	1	1	2	0	2	0	0
Ріпкинський районний суд Чернігівської області	2	2	3	2	2	0	0
Бобровицький районний суд Чернігівської області	1	1	1	0	1	0	0
Деснянський районний суд м. Чернігова	1	1	2	0	1	0	0
Ічнянський районний суд Чернігівської області	2	2	3	1	1	0	0
Куликівський районний суд Чернігівської області	1	1	1	0	1	0	0

Чернігівський апеляційний суд	1	1	1	0	1	0	0
-------------------------------	---	---	---	---	---	---	---

Примітка: деякі обвинувальні акти перенаправлялись судами для визначення підсудності або через неможливість розгляду. В таблиці враховано всі суди, куди направлялись обвинувальні акти.

м. Херсон та Херсонська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 6.

За час моніторингу не було ухвалено вироків. Розгляд кримінальних справ здійснювався за процедурою *in absentia*.

Єдиною проблемою, з якою монітори зіштовхнулись під час моніторингу, є забезпечення безпеки під час участі в судових процесах. В місті йдуть постійні ракетні обстріли, у непоодиноких випадках дорога до суду є заблокованою внаслідок обстрілу, що унеможлиблює доступ до суду.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по воєнних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ <i>in absentia</i>	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Херсонський міський суд Херсонської області	5	5	8	3	5	0	0
Нововоронцовський районний суд Херсонської області	1	1	1	0	1	0	0

м. Запоріжжя та Запорізька область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах, становить 3.

За час моніторингу не було ухвалено вироків. Всі справи розглядаються за процедурою *in absentia*.

Монітори зіштовхнулись з наступними проблемами під час моніторингу:

- Одна зі справ розглядається у закритому судовому засіданні. Таке рішення судом прийнято на прохання потерпілої особи з огляду на присутність в залі представників ЗМІ та подальшого оприлюднення ними чутливої інформації, що може ставити під загрозу потерпілих та їхніх родичів.
- Неявка адвокатів в судові засідання та вимушені перенесення судових засідань через поганий зв'язок засобами відеоконференції.

- Судові засідання проводяться в безпосередній близькості до зони ведення бойових дій. В Запорізькій області протягом липня-жовтня пролунало 803 сповіщень повітряної тривоги, загальна тривалість яких склала 880 годин. Зафіксовано 111 повідомлень в ЗМІ про вибухи в місті та області. Такі обставини створюють додаткове емоційне навантаження для суддів та учасників процесу.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по воєнних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Комунарський районний суд м. Запоріжжя	1	1	7	0	1	1	0
Заводський районний суд м. Запоріжжя	1	1	4	2	1	0	0
Вільнянський районний суд Запорізької області	1	1	4	0	1	0	0

м. Суми та Сумська область

За період моніторингу судових засідань було встановлено, що кількість кримінальних справ, які перебувають на розгляді у районних судах та апеляційному суді, становить 4.

За час моніторингу 18.10.2023 по справі №585/2381/22 та 30.08.2023 по справі №588/1122/23 було ухвалено вироки. У Сумському апеляційному суді розглянуто апеляційну скаргу на вирок від 01.03.2023 по справі №588/1009/22. Вирок залишено без змін.

Всі справи розглядаються за процедурою in absentia.

Суд	Кількість судових справ на розгляді по воєнних злочинах	Кількість судових справ на розгляді по ст. 438 КК	Загальна кількість засідань, що відбулися	Загальна кількість засідань, що були перенесені	Кількість розгляду справ in absentia	Кількість справ, що розглядаються в закритому режимі	Кількість присутніх підсудних
Роменський міськрайонний суд Сумської області	1	1	3	0	1	0	0
Тростянецький районний суд Сумської області	2	2	5	0	2	0	0
Сумський апеляційний суд	1	1	1	1	2	0	0

5. АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Для повноти аналізу судових рішень проект аналізував їх не лише на предмет дотримання права на справедливий суд, але й у відповідності до національного законодавства. Так, до уваги було взято наступні положення КПК України.

Відповідно до вимог ст. 370 КПК України, судові рішення повинно бути **законним, обґрунтованим і вмотивованим**. Законним є рішення, ухвалені компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Обґрунтованим є рішення, ухвалені судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; та інші обставини.

Статтею 94 КПК передбачено, що суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Відповідно до ч. 3 ст. 373 КПК обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Верховний Суд у постанові від 12 червня 2018 у справі № 712/13361/15 дійшов висновку, що обвинувальний вирок може бути постановлений судом лише в тому випадку, коли вина обвинуваченої особи доведена поза розумним сумнівом. Тобто, дотримуючись засади змагальності та виконуючи свій професійний обов'язок, передбачений ст. 92 КПК, обвинувачення має довести перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння особа може пояснити факти, встановлені в суді, а саме — винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення (аналогічна позиція викладена у постанові ККС ВС від 15 квітня 2021 року у справі № 751/2824/20 та від 23 лютого 2021 року у справі № 742/642/18).

Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розуміння пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину.

Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом законодавець вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був

спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння особа може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винуватою за пред'явленим обвинуваченням. При цьому особа може бути визнана винною лише тоді, коли буде доведено, що нею вчинено суспільно небезпечне діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України.

Склад кримінального правопорушення - це сукупність встановлених законом юридично значущих об'єктивних та суб'єктивних ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення. Тому поза розумним сумнівом має бути доведений кожний з елементів складу злочину - як тих, що утворюють об'єктивну сторону злочину, так і тих, що визначають його суб'єктивну сторону.

ЄСПЛ наголошує, що відповідно до його прецедентної практики при оцінці доказів він керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (див. вищенаведене рішення у справі «Авшар проти Туреччини» (*Avsar v. Turkey*)). Таке доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою.

Результати аналізу судових рішень є наступними.

Згідно зі статистичними даними Державного підприємства «Інформаційні судові системи» (ЄДРСР) в Україні за період з 24.02.2022 до 15.10.2023 **на розгляд місцевим судам надійшло 171 кримінальне провадження за ст. 438 КК, з яких розглянуто 46, а нерозглянутими залишилися 125 кримінальних проваджень.**

Проаналізовано 44 вироків, ухвалених за ст. 438 КК, з яких: 44 (100%) – обвинувальні; 18 (39%) – ухвалено судами Чернігівської області, 16 (35%) – судами м. Києва та Київської області, 6 (13%) – судами Полтавської області, 3 (7%) – судами Сумської області, 2 (4%) – судами Донецької області, 1 (2%) – судами Харківської області. 2 вироків відсутні в Єдиному реєстрі судових рішень.

Вироками, що проаналізовано, засуджено 63 особи, з яких: 23 особи (36%) – від 20 до 29 років, 24 особи (38%) – від 30 до 39 років, по 8 осіб (по 13%) – від 41 до 49 років та від 50 до 60 років; 53 особи (84%) – громадяни РФ, 10 осіб (16%) – громадяни України; 62 (98%) – чоловіки, 1 (2%) – жінки; 51 особа (81%) – військовослужбовці ЗС РФ: 37 осіб (73%) – рядові військовослужбовці, 26 осіб (27%) – військовослужбовці ЗС РФ командного складу. 12 осіб (19%) – не військовослужбовці ЗС РФ (8 осіб – члени терористичної організації «ДНР», 2 особи – працівники управління федеральної служби безпеки РФ, 1 особа – суддя, 1 особа – керівник регіонального штабу дитячо-юнацького військового руху під патронатом міністерства оборони РФ).

Формула кваліфікації включає посилання на такі статті Особливої частини КК:

- 40 вироків (87%) – лише на ст. 438 КК;
- 6 вироків (13%) – як на ст. 438, так і на: ч. 1 ст. 258-3 (вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01.06.2017 у справі № 243/4702/17); ч. 5 ст. 27 – ч. 2 ст. 28 – ч. 2 ст. 437 КК (вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 15.12.2021 у справі № 243/6186/20); ч. 1 ст. 258-3 КК; ч. 7 ст. 111-1 (вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 02.10.2023 у справі № 202/3594/23); ч. 3 ст. 28 – ч. 1 ст. 111-2; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 260 (вироки Октябрського районного суду м. Полтави від 09.06.2022 у справі № 554/3925/22, Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 у справі, Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 у справі № 554/3864/22).

Кваліфікація кількох порушень законів та звичаїв війни одним і тим же засудженим зазвичай здійснюється один раз за ст. 438 КК без урахування під час призначення покарання такої обставини, що обтяжує покарання, як вчинення злочину особою повторно (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК) (наприклад, вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 01.08.2023 у справі № 748/1991/22 та від 14.09.2023 у справі № 748/855/23). Для уникнення такої ситуації доцільно розглянути можливість доповнення ст. 438 КК такою кваліфікуючою ознакою, як порушення законів та звичаїв війни, вчинене повторно.

У вироках було встановлено порушення таких законів та звичаїв війни:

- 1) умисне вбивство цивільної особи, знищення майна, не викликане військовою необхідністю ((вироки Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 та ухвала Київського апеляційного суду від 29.05.2022 у справі № 760/5257/22, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі №733/923/22);
- 2) викрадення майна, що належить цивільним особам, не викликане військовою необхідністю (наприклад, вироки Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22, Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі №751/2961/22);
- 3) знищення майна (об'єктів цивільної та/або критичної інфраструктури, житлових будинків), не викликане військовою необхідністю (наприклад, вироки Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22, Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 у справі № 750/2891/22);
- 4) знищення цивільних об'єктів, не виправдане військовою необхідністю (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2023 у справі № 748/1824/22);
- 5) жорстоке поводження з військовополоненими та з цивільним населенням (вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 15.12.2021 та ухвала Дніпровського апеляційного суду від 17.05.2023 у справі № 243/6186/20);
- 6) жорстоке поводження з цивільним населенням у формі застосування фізичного чи психологічного насильства, катувань (наприклад, вироки Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.03.2023 у справі № 369/7906/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.05.2023 у справі № 748/655/23);
- 7) жорстоке поводження з цивільним населенням у формі застосування катувань та/або фізичного чи психологічного насильства до цивільного населення, а також у формі сексуального насильства до неповнолітньої/малолітньої потерпілої особи (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 02.11.2022 та ухвала Чернігівського апеляційного суду від 23.03.2023, вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22);
- 8) жорстоке поводження з цивільним населенням у формі застосування фізичного та психологічного насильства до потерпілих, а також інше порушення законів та звичаїв війни у формі викрадення майна, що належить цивільному населенню, не виправдане військовою необхідністю (наприклад, вироки Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.11.2022 у справі

№ 369/9950/22, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.11.2022 у справі № 729/574/22);

- 9) жорстоке поводження з цивільним населенням у формі застосування катування та/або фізичного й психологічного насильства, а також викрадення/позбавлення свободи цивільного населення (вироки Котелевського районного суду Полтавської області від 23.12.2022 у справі № 535/2922/22, Ірпінського міського суду Київської області від 12.05.2023 у справі № 367/3477/22);
- 10) напад на цивільний об'єкт, незаконне позбавлення свободи цивільного населення, застосування до них фізичного або психологічного насильства, а також пограбування цивільного населення (вирок Макарівського районного суду Київської області від 20.04.2023 у справі № 370/179/23);
- 11) віддання наказів на порушення законів та звичаїв війни, в результаті чого підлегли військовослужбовці вчиняли відповідні протиправні дії на виконання цих наказів (наприклад, вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 26.09.2022 у справі № 760/4174/22);
- 12) примушування осіб, які перебувають під захистом, служити в ЗС держави-окупанта (вироки Дарницького районного суду м. Києва від 30.01.2023 у справі № 753/23311/21 та від 24.04.2023 у справі № 753/14148/21);
- 13) незаконна депортація (видворення) громадянина України в умовах окупації частини території України (вирок Дарницького районного суду м. Києва від 28.03.2023 у справі № 753/2458/22);
- 14) здійснення пропаганди служби в армії держави-окупанта серед цивільного населення (вироком Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 у справі № 58/16427/21).

Ураховуючи правові висновки Верховного Суду, передбачені, зокрема, у постановках ВС від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 та від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17, дії колишніх працівників правоохоронної системи України, які до 15.03.2022 (набрання чинності Законом України від 03.03.2022 № 2108-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність») добровільно перейшли на службу в судові та правоохоронні органи держави-окупанта, порушивши згодом закони та звичаї війни, належить кваліфікувати за сукупністю – ч. 1 ст. 111 (державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України) та за відповідною частиною ст. 438 КК. Вчинення аналогічних дій після 15.03.2022 у частині добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території та подальше порушення законів та звичаїв війни слід кваліфікувати за сукупністю ч. 7 ст. 111-1 та відповідної частини ст. 438 КК.

На підставі аналізу призначеної міри покарання за ст. 438 КК суди по-різному визначали строк покарання для засуджених осіб, що допускає КК у вигляді загальних засад призначення покарання засудженим, що залежить від розсуду судді. При цьому за ч. 1 ст. 438 КК строк покарання у виді позбавлення волі обирається зазвичай з верхньої частини покарання (починаючи від медіани покарання у виді позбавлення волі – 10 років, закінчуючи максимальними межами цього покарання – 12 років). І лише стосовно восьми засуджених за ч. 1 ст. 438 КК строк покарання засудженим призначався

з нижньої межі покарання у виді позбавлення волі, передбаченої в санкції ч. 1 ст. 438 КК (від нижньої межі цього покарання – 8 років, до його медіани – 10 років) (13%).

Обставинами, що обтяжують покарання, які враховувалися судом засудженим за ст. 438 КК, є такі:

– вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини (наприклад, вироки Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.11.2022 у справі № 369/9950/22, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22) (4 вироки або 16%);

– вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (наприклад, вироки Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22, Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23) (12 вироків або 48%);

– вчинення кримінального правопорушення в складі організованої групи (вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 02.10.2023 у справі № 202/3594/23) (1 вирок або 4%);

– вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (наприклад, вироки Котелевського районного суду Полтавської області від 23.12.2022 у справі № 535/2922/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 08.03.2023 у справі № 748/22/23) (6 вироків або 24%);

– вчинення злочину загальнонебезпечним способом (вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23) (1 вирок або 4%);

– вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.03.2023 у справі № 369/7906/22) (1 вирок або 4%).

Обставинами, що пом'якшують покарання, які враховувалися засудженим за ст. 438 КК, виступали такі:

– активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення (наприклад, вироки Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22, Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі №751/2961/22 (6 вироків або 43%) ;

– щире каяття (наприклад, вироки Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022, Котелевського районного суду Полтавської області від 23.12.2022 у справі № 535/2922/22 (7 вироків або 50%);

– похилий вік засудженого (вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 01.06.2017 у справі № 243/4702/17) (1 вирок або 7%).

Коло доказів, яким підтверджувалася винуватість особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК, залежить від особливостей об'єктивної сторони вчиненого правопорушення, сукупність яких є достатньою для того, щоб констатувати наявність ознак порушення законів або звичаїв війни у діях обвинуваченого/обвинувачених.

Класичним доказом у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК є показання потерпілого (потерпілих), свідка (свідків), обвинуваченого (обвинувачених). У разі використання такого доказу, як показання обвинуваченого (обвинувачених) йдеться про ситуації, коли розгляд кримінального провадження здійснювався за присутності обвинуваченого

(обвинувачених), тобто не за процедурою in absentia. Можливе використання у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК й показання з чужих слів (вирок Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 у справі № 758/14216/2).

Джерелом доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК виступають речові докази, якими згідно з опрацьованими вирокami визнавалися:

– бойові припаси, а також їх фрагменти, що належать військовослужбовцям ЗС РФ, та які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення (наприклад, вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22, Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 у справі № 588/1072/22);

– документи, що належать військовослужбовцям ЗС РФ (паспорт громадянина РФ, виданий на ім'я обвинуваченого, страхове свідоцтво, видане на ім'я обвинуваченого, військовий квиток військовослужбовця ЗС РФ, аркуш паперу з назвою «Алгоритм дій механіка водителя по тривоге»; посвідчення механіка-водія ЗС РФ, пластикові банківські карти на ім'я обвинуваченого, журнал зі списком військовослужбовців ЗС РФ, жетон з іменем обвинуваченого, щоденник психолого-педагогічних спостережень за військовослужбовцем ЗС РФ, посвідчення учасника бойових дій, картка платника податків, паспорт громадянина «ДНР», посвідчення водія, свідоцтво реєстрації транспортного засобу (наприклад, вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 у справі № 588/1072/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.05.2023 у справі № 748/655/23);

– речі, що належать потерпілим, та які були вилучені в них військовослужбовцями ЗС РФ (наприклад, вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22, Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22,);

– автомобіль, на якому рухалися потерпілі, та який був розстріляний військовослужбовцями ЗС РФ (вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22),

– одяг, в який була вдягнута потерпіла особа, в яку влучила куля під час здійснення пострілів військовослужбовцем ЗС РФ (вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22),

– одяг військовослужбовців ЗС РФ, виявлений під час огляду місця події (вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23)

– військова техніка ЗС РФ, її уламки (наприклад, уламки літака СУ-34) (вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23).

Для підтвердження винуватості у вчиненні злочину, передбаченого ст. 438 КК, суди досліджували й електронні докази, як-от сторінки у соціальних мережах, що належали обвинуваченим військовослужбовцям ЗС РФ та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (наприклад, номер мобільного телефону, місцезнаходження на час судового розгляду справи), офіційні вебсайти міністерства оборони РФ, публікації на російських сайтах тощо (наприклад, вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.04.2023 у справі № 734/2129/22, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22).

Під час судового розгляду судами першої інстанції було безпосередньо досліджено такі протоколи слідчих (розшукових) дій, що проводилися у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК:

– протокол пред'явлення особи для впізнання за фотознімком (фотознімками) (наприклад, вироки Макарівського районного суду Київської області від 20.04.2023 у справі № 370/179/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 12.01.2023 у справі № 748/1773/22;

– протокол огляду місця події. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії традиційно фіксується в протоколі, який безпосередньо досліджувався в більшості вивчених вироків (21 вирок або 41%). А саме у вироках Тростянецького районного суду Сумської області від 01.03.2023 у справі № 588/1009/22, Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 у справі № 750/2891/22 та інших;

– протокол слідчого експерименту. Слідчий експеримент, як і дві інші слідчі (розшукові) дії є однією з найбільш поширених слідчих дій під час досудового розслідування в кримінальному провадженні за ст. 438 КК. У 21 вироку (або 41%) йдеться про проведення цієї слідчої (розшукової) дії та, відповідно, безпосереднє дослідження судом першої інстанції протоколів проведення слідчого експерименту (наприклад, вироках Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 у справі № 758/14216/21, Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі №751/2961/22).

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК власне фактичні дані, що містяться у висновках експертів у переважній більшості випадків є джерелом доказів, а самі висновки – предметом безпосереднього дослідження під час судового розгляду відповідних кримінальних проваджень. **Загалом у 19 вирокх (46%) висновок експерта був джерелом доказів:**

– висновок судово-медичної експертизи, відповідно до якої встановлено ступінь тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому, механізм заподіяння цих тілесних ушкоджень (наприклад, вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 28.08.2023 у справі № 748/1599/23, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 у справі № 733/923/22);

– висновок судової експертизи зброї, згідно з яким досліджувалися предмети, схожі на бойові припаси та їх частини (наприклад, вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 28.08.2023 у справі № 748/1599/23, Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22);

– висновок експертизи вибухових речовин та продуктів вибуху (вирок Дзержинський районний суд м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23);

– висновок судової військової експертизи, згідно з яким встановлено радіус ураження залпів з ракетних установок, характеристик танку, з якого здійснювалися залпи, розміщення в ньому екіпажу (вироки Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22, Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 № 588/1072/22);

– висновок судово-товарознавчої експертизи, відповідно до якої визначено розмір завданих потерпілому матеріальних збитків у результаті викрадення військовослужбовцями ЗС РФ його майна (наприклад, вироки Солом'янського районного суду м. Києва від 26.09.2022 у справі № 760/4174/22, Тростянецький районний суд Сумської області від 01.03.2023 у справі № 588/1009/22);

– висновок судової автотоварознавчої експертизи, відповідно до яких визначено розмір збитків, заподіяних потерпілому військовослужбовцями ЗС РФ знищенням його майна (транспортного засобу, будинку, квартири тощо) (вироки Солонянського районного суду м. Києва від 26.09.2022 у справі № 760/4174/22, Ріпкинський районний суд Чернігівської області від 17.07.2023 у справі № 751/3261/22);

– висновок судово-психіатричної експертизи, що підтверджує стан психічного здоров'я потерпілого (наприклад, вироки Іванківський районний суд Київської області від 28.06.2023 у справі №366/2363/22, Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22);

– висновок семантико-текстуальної експертизи (вирок Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 у справі № 758/16427/21);

– висновок портретної експертизи, за результатами якої встановлено належність документів військовослужбовцю ЗС РФ та/або ідентифіковано особу військовослужбовці за фотознімками (вироки Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 у справі № 758/16427/21, Тростянецького районного суду Сумської області від 30.08.2023 у справі № 588/1122/23);

– висновок судової вибухово-технічної експертизи, в якому встановлено факт вибуху бойового припасу (вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 у справі № 750/2891/22, Деснянського районного суду м. Чернігова від 11.04.2023 у справі № 750/6470/22);

– висновок судової будівельно-технічної експертизи, в якому встановлено розмір заподіяних матеріальних збитків у результаті пошкодження житла цивільного населення (вироки Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 у справі № 750/2891/22, Тростянецький районний суд Сумської області від 09.05.2023 № 588/1072/22, Деснянського районного суду м. Чернігова від 11.04.2023 у справі № 750/6470/22).

Джерелами доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК були й такі важливі докази як документи, що містять оперативну інформацію про перебування військового підрозділу, в якому проходить службу цей військовослужбовець, та який перебував у час, коли вчинялося порушення законів та звичаїв війни, на території населеного пункту України, який було окуповано ЗС РФ тощо. В окремих вироків судами першої інстанції до уваги бралася загальна інформація, що міститься в офіційних документах, що відповідний населений пункт, на території якого було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 438 КК, у відповідний часовий проміжок перебувало під тимчасовою окупацією ЗС РФ. Наприклад, згідно з вирокі Іванківського районного суду Київської області від 28.06.2023 у справі № 366/869/23 таким доказом слугувала відповідь директора департаменту цивільного захисту, оборони та взаємодії з правоохоронними органами Київської ОДА Київської обласної військової адміністрації.

У 9 вироків (43%) суди першої інстанції розглянули кримінальні провадження за правилами, передбаченими ч. 3 ст. 349 КПК, тобто не досліджуючи обставини, які не оскаржуються сторонами, і обмежившись допитом обвинувачених. Таке рішення було мотивовано тим, що учасники судового провадження визнали недоцільним дослідження доказів стосовно обставин вчинення злочину, які ніким не оскаржуються, при цьому судом з'ясовано, що обвинувачені та інші учасники судового провадження правильно розуміють зміст цих обставин і немає сумнівів у добровільності та істинності їх позицій, а також їм роз'яснено, що вони у такому випадку позбавляються права оскаржувати ці обставини в апеляційному порядку. Наприклад, вироки Котелевського районного суду

Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22, Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22, Держинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 у справі №638/1343/23.

Спеціальна процедура кримінального провадження (спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду) (in absentia) була застосована в 30 кримінальних провадженнях (73%).

Наприклад, вироки Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 у справі №751/2961/22, Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 у справі № 761/14035/22, Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.03.2023 у справі № 369/7906/22. В інших 11-ти кримінальних провадженнях (27%) досудове розслідування та судовий розгляд здійснювався за присутності обвинуваченого.

При цьому спеціальна процедура кримінального провадження (in absentia) здійснювалася за правилами, що передбачені для цієї процедури.

Вироки, ухвалені за ст. 438 КК, використовувалися судами як непрямі докази в інших кримінальних провадженнях за іншими статтями Особливої частини КК (зокрема, за ч. 3 ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність та недоторканність України» КК). Згідно з окремими вироками в інших кримінальних провадженнях (зокрема, за ч. 7 ст. 111-1 КК) проведення слідчих дій за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК, є доказом вчинення відповідних кримінальних правопорушень.

10 вироків судів першої інстанції, які було опрацьовано під час дослідження, оскаржувалися до судів апеляційної інстанції. За інформацію на підставі статистичних даних Державного підприємства «Інформаційні судові системи» (ЄДРСР), за період з 24.02.2022 до 15.10.2023 було розглянуто 7 апеляційних скарг на вироки судів першої інстанції, якими особи визнавалися винуватими та засуджувалися за ст. 438 КК. З них всі 7 вироків залишено без змін.

Підстави оскарження вироків:

- 1) порушення судом першої інстанції права обвинуваченого на захист, оскільки йому не було призначено перекладача або перекладено процесуальні документи (ухвали Дніпровського апеляційного суду від 17.05.2023 у справі № 243/6186/20, Київського апеляційного суду від 02.05.2023 у справі № 753/23311/21);
- 2) необхідність виключення з мотивувальної та резолютивної частин вироку обставин, що обтяжують покарання, які враховувалися засудженому під час призначення покарання (ухвала Київського апеляційного суду від 29.07.2022 у справі № 760/5257/222);
- 3) несправедливість призначеного засудженому покарання через його суворість (ухвали Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022 у справі № 750/2891/225, Чернігівського апеляційного суду від 06.04.2023 у справі № 748/1773/22, Чернігівського апеляційного суду від 09.08.2023 у справі № 734/2129/22 27);
- 4) недотримання провадження за процедурою in absentia (ухвала Київського апеляційного суду від 02.05.2023 у справі № 753/23311/21);

- 5) відсутність доведення того, що саме засудженим було спричинена суспільно небезпечні наслідки потерпілому, а не іншими військовослужбовцями ЗС РФ (ухвала Чернігівського апеляційного суду від 26.07.2023 у справі 733/923/22).

Грунтовний аналіз вироків дає підстави для висновків, що більшість кримінальних справ розглядаються за процедурою *in absentia* із залученням захисників. Хоча розгляд *in absentia* є практично виправданим, судові провадження в таких справах має забезпечувати найвищий рівень дотримання права підсудних на справедливий суд. У зв'язку з цим проект насторожують певні проблеми з правом на захист та повідомлення про судовий розгляд, виявлені в процесі моніторингу.

Додатки:

ЗАПИТАЛЬНИК ДЛЯ МОНІТОРИНГУ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

I. Загальна інформація:

(будь ласка, надайте відповіді на всі запитання)

Ім'я моніторів	
Назва суду	
Дата і час судового засідання	
Номер провадження	
Ім'я підсудного	
Ім'я державного обвинувача	
Ім'я захисника	
Представника підсудного призначено через БПД?	
Статті обвинувачення	

II. Право на публічний розгляд

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

№	Питання	Так	Ні	Додатковий коментар
1.	Чи було складено розклад судових засідань та, якщо так, чи він точно відображає всі слухання й розміщений для загального доступу (наприклад, на дошці оголошень) або легкодоступний для громадськості? Наведіть деталі.			
2.	Чи є судове засідання відкритим? Якщо ні, то чому? Чи було надано належне пояснення причин?			
3.	Чи було на судове засідання допущено представників громадськості? Чи було комусь відмовлено у доступі?			
4.	Чи існували будь-які обмеження щодо доступу громадськості до зали суду після початку засідання? Якщо так, що це за обмеження? Чи є вони обґрунтованими?			
5.	Чи продемонстрував суд будь-яке упередження щодо прихильності будь-якої зі сторін? Якщо так, яким чином?			

6.	Чи була зала суду замалою відносно очікуваного громадського інтересу? Якщо так, чи була у суду можливість виділити більшу залу суду?			
7.	Чи відбувається слухання в кабінеті судді без обґрунтованої причини для цього?			
8.	Чи дозволено представникам ЗМІ перебувати в залі суду? Якщо так, чи було суддею встановлено будь-які обмеження стосовно обсягу інформації, що може публікуватись (імена, деталі, опис зовнішності, фотографії чи малюнки сторін?)			
9.	Чи було представникам ЗМІ відмовлено в доступі до зали суду без пояснення причини?			
10.	У випадку закритого судового засідання — чи намагався суд досягнути балансу інтересів у кожній окремій справі, приймаючи рішення про закриті судові засідання? Чи розглядав суд менш суворі заходи захисту відповідних інтересів, приймаючи рішення про закриті судові засідання?			

III. Право на компетентний, незалежний і безсторонній суд

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

11.	Чи існують об'єктивні або суб'єктивні показники того, що суддя(і) у справі судді не мають юридичної кваліфікації розглядати її (наприклад, суддю, що розглядає справи про дрібні правопорушення, призначили в колегію, що розглядає справи про воєнні злочини)?			
12.	Чи видавався суд об'єктивним та неупередженим під час розгляду кримінальної справи? Якщо ні, у чому це проявлялось?			
13.	Чи було суддю(ів) у справі призначено за принципом автоматичного розподілу справ?			
14.	Чи є ознаки того, що судді ставляться прихильно або привітніше у спілкуванні до однієї сторони відносно іншої?			
15.	Чи є суддя(і), що розглядає справу, постійно присутнім під час судового засідання, а у випадку колегії – вона має належний склад?			
16.	Чи робив будь-хто (політичні суб'єкти, сторони провадження тощо) погрозливі заяви щодо суду у зв'язку з результатом розгляду?			
17.	Чи робив будь-хто заяви про корупцію або неналежний вплив на суддів у справі під час засідання?			
18.	Чи належно суд враховує аргументи/пропозиції/докази захисту або обвинувачення? Чи надав суд сторонам достатньо часу для подання доказів чи аналізу права на підтримку чи проти аргументів? Чи надає суддя сторонам достатньо часу для опрацювання питань, які постають під час засідання, і проведення консультацій і підготовку відповіді?			

19.	Чи відхиляє суд аргументи/пропозиції/докази захисту або обвинувачення без належного обґрунтування?			
20.	Чи містить рішення суду аналіз доказів та права, які були враховані під час ухвалення рішення?			

IV Право на участь у судовому розгляді й право на захист

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

21.	Чи проводиться судове засідання in absentia? Якщо так, які для цього були причини? Чи існували заходи, вжиття яких забезпечило б присутність обвинуваченого? Чи брав участь захисник підсудного і, чи мав він можливість провести перехресний допит свідків обвинувачення чи навести аргументи від імені підсудного?			
22.	У випадку розгляду in absentia – чи є ознаки будь-яких перешкод для оскарження підсудними рішень, винесених за їх відсутності?			
23.	Чи присутня сторона обвинувачення під час судового засідання?			
24.	Чи присутня сторона захисту під час судового засідання?			
25.	Чи було сторону обвинувачення заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання?			
26.	Чи було сторону захисту заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання? Чи заявляла будь-яка сторона клопотання про перенесення судового засідання з огляду на накладку? Якщо так, чи було задоволено таке клопотання?			
27.	Чи було підсудному роз'яснено його право на захист?			
28.	Сторона захисту збирала і подавала докази на спростування обвинувачення? Чи мала сторона захисту доступ до свідків і необхідний час і ресурси для проведення незалежного розслідування? Якщо ні, скільки часу було надано стороні захисту? Якими були причини цього?			
29.	Чи забезпечено обвинуваченого матеріалами кримінальної справи? Чи було якусь інформацію вилучено, чи відредаговано? Якщо так, з яких причин? Якщо обвинуваченого не було забезпечено матеріалами справи, то з яких причин?			
30.	Чи здійснювався будь-який тиск на сторони під час судового засідання? Якщо так, наведіть деталі, будь ласка.			
31.	Чи було під час провадження зроблено будь-які заяви (або чи існують ознаки того), що сторона обвинувачення приховала докази, які виправдовують обвинуваченого? Якщо так, наведіть деталі, будь ласка.			
32.	Чи мала сторона захисту необхідний час для підготовки позиції щодо доказів обвинувачення?			
33.	Чи існують будь-які ознаки того, що на свідків обвинувачення чи захисту чинився тиск? Якщо так, наведіть деталі, будь ласка.			

34.	Чи мав підсудний можливість конфіденційно проконсультуватися із захисником і чи мав для цього розумний час?			
35.	Чи існують будь-які ознаки того, що у справі мали місце обмеження стосовно доступу захисника до підсудного, який утримується під вартою (наприклад, у СІЗО)? Чи були їх зустрічі конфіденційними (без відео чи аудіо прослуховування)? Чи було обмежено період часу, протягом якого захисник мав право спілкуватись зі своїм клієнтом?			
36.	Чи є ознаки того, що захисник відверто байдужий або некомпетентний представляти підсудного?			

V. Рівність сторін

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

37.	Чи було клопотання захисту або обвинувачення відхилено без належного обґрунтування?			
38.	Чи надає суд будь-яку перевагу обвинуваченню над захистом, або навпаки? Якщо так, прокоментуйте, будь ласка.			
39.	Чи має підсудний таку ж можливість, як і сторона обвинувачення, вимагати надання експертних свідчень?			

VI. Презумпція невинуватості й тягар доказування

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

40.	Чи робить суд заяви під час судового засідання, які демонструють упередженість щодо підсудного до винесення вироку?			
41.	Чи існують ознаки того, що судді надають великого значення непрямим або суперечливим доказам без належного обґрунтування?			
42.	Чи вимагає суд від підсудного довести свою невинуватість?			
43.	Чи брав суд до уваги показання підсудного, надані ним як свідком, без ознайомлення з його правами як підсудного/ обвинуваченого/ підозрюваного?			
44.	Чи стверджував підсудний про катування або жорстоке поводження під час слідства без належного розслідування? Якщо так, чи було його скарги розглянуто? Якщо так – чи було їх взято до уваги судом і стороною обвинувачення?			
45.	Чи є свідчення одного з підсудних єдиним доказом, що веде до засудження підсудного у справі?			
46.	Чи робив будь-хто (посадові особи судової гілки влади, інші державні службовці тощо) публічні заяви, у яких вважають підсудних винними в скоєнні злочинів до ухвалення рішення судом?			
47.	Чи брав суд до уваги під час встановлення вини документи, які свідчать про невдалі переговори в межах угоди про визнання провини?			

VII. Право не свідчити проти себе і право зберігати мовчання*(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)*

48.	Чи розглядає суд мовчання обвинуваченого як ознаку вини?			
49.	Чи існують будь-які ознаки того, що підсудного підкупили, погрожували або схилили до визнання вини?			
50.	Чи було у справі дотримано етичних правил поведінки під час укладення угоди про визнання вини?			
51.	Чи було підсудного належним чином проінформовано про його права?			
52.	Чи нагадує суд підсудному про його права під час провадження, якщо це необхідно?			

VIII. Право на розумну тривалість судового провадження і на ефективний судовий розгляд*(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)*

53.	Чи існують будь-які ознаки порушення строків досудового розслідування або судового розгляду кримінальної справи? Якщо так, які саме?			
54.	Чи надає суд відстрочки у справі без вагомої причини?			
55.	Чи існують ознаки того, що сторона захисту навмисно затягує провадження?			
56.	Чи існують ознаки того, що надання експертних чи інших доказів триває невинновданно довго, і суд не прагне прискорити цей процес?			
57.	Чи існують ознаки того, що суд не здійснює провадження ефективно (наприклад, персонал суду постійно не надсилає повістки й документи у справі в установлені законом терміни або суд неодноразово викликає забагато свідків для надання показань у певний день тощо)? Якщо так, наведіть деталі.			
58.	Чи вживає суд належних заходів для забезпечення присутності важливих свідків, які не бажать або не можуть прийти до суду (наприклад, перевіряє вручення повісток, штрафує та/або захищає їх тощо)?			
59.	Чи є у справі ознаки протилежного?			
60.	Чи притягує суд до відповідальності сторін, представників громадськості тощо за неповагу до суду відповідно до закону?			

IX. Право на переклад

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

61.	Чи було надано підсудному професійного і незалежного перекладача, якщо він не розуміє мову провадження?			
62.	Чи надають підсудному судові документи в перекладі на мову, яку він розуміє? Чи говорить захисник мовою, яку підсудний найкраще розуміє?			

X. Право на безпеку і свободу

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

63.	Чи є ознаки того, що провадження щодо підсудного, який перебуває під вартою, має пріоритет над іншими провадженнями? Чи існувала у засудженого можливість знаходитись на свободі в очікуванні судового засідання? Якщо так, які аргументи було наведено проти такої можливості?			
64.	Чи є винесені вироки співмірні з часом тримання підсудного під вартою? Чи мала сторона захисту необхідний час для подання доказів пом'якшувальних обставин чи доказів про особистість підсудного, клопотань про застосування м'якшого покарання чи покарань, альтернативних позбавленню волі?			
65.	Чи розглядає слідчий суддя питання досудового тримання під вартою належним чином, перевіряє наявність усіх підстав для тримання під вартою та належним чином обґрунтовує своє рішення?			
66.	Чи є справі ознаки того, що суд неодноразово використовує певні виняткові підстави для тримання підсудного під вартою?			

XI. Право на публічне та вмотивоване рішення суду

(будь ласка, поставте позначку біля «так» чи «ні» і, за необхідності, надайте додатковий коментар)

67.	Чи було рішення суду проголошено публічно?			
68.	Чи містить рішення достатні аргументи для підтвердження висновків суду на основі аналізу закону та фактів, з належним урахуванням всіх важливих аргументів сторін?			
69.	У випадку визнання вини – чи відповідає застосоване покарання межах, визначеним законом?			
70.	Якщо у справі йшла мова про пом'якшувальні чи обтяжуючі обставини, чи були вони належним чином обґрунтовані?			

Додаткові коментарі моніторів:

ЗАПИТАЛЬНИК ДЛЯ АНАЛІЗУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

КРИТЕРІЇ АНАЛІЗУ	АНАЛІЗ СУДОВОГО РІШЕННЯ
Імена моніторів	
Дата прийняття	
Регіон	
№ справи	
Орган підтримання публічного обвинувачення	
Суд	
Кваліфікація	
Предмет судового розгляду	
Посилання на ЄДРСР	
Представники підсудного (БПД чи ні)	
Чи були судові засідання відкритими?	
Чи було допущено представників громадськості?	
Чи дозволено представникам ЗМІ перебувати в залі суду?	
Чи проводились судові засідання in absentia?	
Чи повідомляли сторін про засідання?	
Чи було підсудному роз'яснено його право на захист?	
Чи було призначено адвоката з БПД?	
Чи забезпечено обвинуваченого матеріалами кримінальної справи? (чи направлялись повідомлення про можливість ознайомлення)?	
<p>Чи стверджував підсудний про катування або жорстоке поводження під час слідства без належного розслідування?</p> <p>Якщо так – чи було їх взято до уваги судом?</p>	

Чи існують будь-які ознаки того, що підсудного підкупили, погрожували або схилили до визнання вини?	
Чи було підсудного належним чином проінформовано про його права?	
Чи було надано підсудному професійного і незалежного перекладача, якщо він не розуміє мову провадження?	
Чи обрано запобіжний захід підсудному? Якщо так, то який?	
Чи відповідає кваліфікація дій обставинам справи?	
Чи є підстави вважати, що кваліфікація дій невірна? (якщо так, то що саме)?	
Чи визнано будь-які докази недопустимими, чи неналежними? Якщо так, які самі та на підставі чого?	
Чи вбачаються інші порушення КПК при ухваленні судового рішення? Якщо так, то які саме?	

